

1981-03-30 [Ideologie jako falešné vědomí] I

Stručná příprava viz MD 81-018 a 81-019.

Kazeta – strana 1

[audio přepisováno pomocí <https://otranscribe.com/>]

Když jsme si minule při výkladu o Feuerbachovi ukázali jeho pojetí náboženství jako falešného vědomí, přišli jsme na to, že by neškodilo se otázkou falešného vědomí jakožto ideologie zabývat trochu víc.

Tak především to slovo ideologie je velmi nevhodně voleno. Jak jsme si ukazovali, v jiných případech, třeba u reflexe, že etymologické kontexty jsou velice příhodné, tak tady je etymologický kontext zcela nepříhodný. A má to své historické příčiny.

00:54 Slovo ideologie je nové slovo. Novotvar, který se začal vyskytovat teprve koncem 18. století ve Francii. Tj. přibližně v době Francouzské revoluce. Poprvé prý snad v jedné své přednášce užil 1796 Antoine L. C. Destutt de Tracy a on sám byl přesvědčen, že to slovo vytvořil. Nečetl jsem nic, co by jeho domněnku uvádělo na pravou míru, třeba že už někdo předtím, naopak, kde kdo to cituje, že to asi byl on. Nebudu o tom dlouho vykládat, ten termín byl vytvořen podobně, jako je třeba biologie nebo zoologie, měla to být logie, tj. věda, o ideách. Mělo to tedy sloužit za jméno nové vědy. Ten Tracy tomu říkal „science des idées“, věda o ideách. A představy, které o tom měl, jsou dost tristní nebo na druhé straně směšné. Na jedné straně říká, že to měla být část zoologie, tahle „science des idées“, a na druhé straně zas to měl být základ všech ostatních věd, tedy i té zoologie. Já jsem nic od něj nečetl, to všecko je z druhé ruky, bylo by možná zajímavé se na to podívat, ale nás to nemusí zajímat, protože to nemá vůbec nic společného s tím, o nám půjde. Kromě toho jména.

02:59 Čili to je slovo „ideologie“. V docela jiném smyslu však byl pojem ideologie precizován Marxem a Engelsem, tedy zejména Marxem. A to v návazání na Hegelův koncept tzv. falešného vědomí a zejména na Feuerbachovu kritiku náboženství, o které jsme mluvili minule. Feuerbach užil také toho Hegelova pojmu a rozvedl jej právě v případě náboženství, které považoval za takový případ falešného vědomí povýtce.

03:57 To pojetí pak bylo všelijakým způsobem upravováno, rozšiřováno, zužováno. A my se k tomu jednou budeme vracet. Celkem je to věc velice zajímavá. Všelijaké teorie o ideologiích velmi často nabývají samy ideologického charakteru. Ale v tuhle chvíli nás to nebude zajímat, další vývoj nebudu už dál komentovat a zůstanu u toho Marxe.

04:44 Svým způsobem ten pojem ideologie jako falešného vědomí byl skutečně takovým zcela zakládajícím způsobem precizován právě v marxismu. V dosavadním výkladu jsme si ukázali místo, kde může dojít k omylu myšlení. Předpokládejme, že tu máme něco, nazvěme to třeba N, anebo mluvíme o těch vranách, když jsme už tolikrát o nich mluvili. Něco, co je předmětem našeho vědomí. Vidíme, že na sněhu, na zasněžené pláni se procházejí černí ptáci a

vidíme vrány. Teď necháme stranou smyslové vněmy a zůstaneme u toho prvního uvědomění, že tam jsou vrány. Jak k tomu došlo, nás teď nebude zajímat.

06:06 Tedy jsou tam černí ptáci, vrány, které jsou intencionálním předmětem našeho vědomí. Nemyslím předmět ve smyslu ontologickém. Nebudeme tvrdit, že vrána jako taková je předmět, že je objekt. To tady neříkáme. Jenom že to je intencionální předmět našeho vědomí. To jest to vědomí je v nás, ale vztahuje se k něčemu mimo nás a mimo sebe, totiž k těm černým ptákům, kteří jsou před námi, špacírují se po sněhu.

06:48 Protože však jsme si svého vědomí vždycky vědomi – jak jsme si říkali, lidské vědomí je vždycky vědomí, které si sebe uvědomuje – tak zároveň s tím, jak si uvědomujeme ty černé ptáky, uvědomujeme si zároveň, že si uvědomujeme černé ptáky. Tzn. naše vědomí se zároveň vztahuje k černým ptákům a zároveň se vztahuje k tomu svému vztahování k černým ptákům. Naše vztaženost, resp. vztaženost našeho vědomí k černým ptákům se může stát sama předmětem našeho vědomí jenom tak, že je podrobena reflexi. Ta první vztaženost je podrobena reflexi. A právě v této reflexi, kdy se ve svém vědomí vztahujeme k vědomí černých ptáků, tedy ke svému vědomí, že tam před námi jsou černí ptáci, tak právě v téhle reflexi může dojít k omylu.

08:20 A v jistém smyslu můžeme říct, je to tady jen tak provizorně, protože jsme si neřekli přesně, jak jsme vůbec došli k tomu vědomí černých ptáků. Tam je ještě problém. Ale pro tu chvíli se tím nemusíme zabývat. To, že si uvědomujeme, že jsou před námi černí ptáci, tam vlastně jakoby k omylu nemohlo dojít. Není to pravda, může. Poněvadž například my si můžeme uvědomovat, že jsou před námi bílé myšky, a je to jen kvůli tomu, že jsme příliš pili. Ty myšky tam vlastně nejsou. Mohlo by se stát, že si uvědomujeme černé ptáky a oni tam žádní černí ptáci nejsou. Takže tam je také možný omyl. Ale toho se zatím teď vystříháme; něco vidíme. A to, že něco vidíme, v tom nemůže být omyl. Omyl může být v interpretaci, co to je, co my vidíme. A tahle interpretace je záležitostí nejen toho původního vidění, toho původního vztažení našeho vědomí k černým ptákům, nýbrž je to záležitost reflexe, tzn. toho našeho druhotného vztažení vědomí k tomu vědomí černých ptáků. A v tomhleto druhotném vztažení my interpretujeme to své vidění černých ptáků jako vidění vran.

10:11 A může dojít k omylu, třeba z toho důvodu, že nejsme ornitologové a nejsme ani minimálně seznámeni s rozdíly a považujeme za vrány třeba havrany. Vlastně to jsou havrani a ne vrány. A může dojít i k většímu omylu, že to mohou být kavky nebo já nevím.

10:41 Tedy to vlastní místo omylu je v té reflexi. Jestliže je omyl možný ještě dříve, jak jsme teď naznačili, je to proto, že reflexe už je tam taky, jenomže my jsme se teď chtěli soustředit jen na jeden krok.

11:03 Tedy omyl spočívá v tom, že něco, totiž vrány, považujeme za vrány a ony to vlastně vrány nejsou. Čili to něco, to jest vrány, je chyba. Něco, to jest havrany, považujeme za vrány. Něco vidíme. Ale my to interpretujeme jako vrány. A nikoli jako havrany. Ačkoli to ve skutečnosti jsou havrani. Tak tohle jsme si řekli minule a bylo to jen pro zopakování.

11:55 Takovýto omyl ovšem ještě nezakládá ideologickou povahu tzv. falešného vědomí. Jestliže něco vidím a řeknu, že to jsou vrány, ačkoliv to nejsou vrány, tak

to ještě není ideologie. To je omyl. Ale není to ideologie. Pokusme se přejít k jinému případu a tím blíže k vyznačení, co to může být ideologie.

12:36 Vidíme-li v mlze vrbu, tenhle příklad jsme také několikrát uváděli, a interpretujeme-li ji jako hastrmana – tj. jsme přesvědčeni a budeme eventuálně přesvědčovat i někoho jiného, že támhle to, v té mlze, co tam klátivě vyvstává, je hastrman –, tak je to také omyl. Jako bylo omylem se domnívat, že to jsou vrány, a vlastně to byli havrani. Jenomže když řekneme o havranech, že to jsou vrány, spletli jsme se takovým způsobem, že v zásadě by to mohly být vrány. Jsou takoví ptáci jako vrány. A jsou dost podobní havranům.

13:48 Naproti tomu, když řekneme, že to, co vidíme, je hastrman, nespletli jsme se jenom v předmětu, ke kterému se vztahuje naše vědomí, ale interpretovali jsme skutečnou věc, skutečný předmět jako něco, co je neskutečné. Hastrmani nejsou. Kdybychom označili havrany za třeba blbouna nezapadlého, tu holubovitou potvoru, co byla vyhubena někdy v rudolfinské době a její vycpávka je v Národním muzeu, také bychom ty ptáky označili za něco, co neexistuje. Ale přece jenom to někdy existovalo. Když vrbu označíme za hastrmana, tak tady je problém, že předpokladem toho, abychom mohli vrbu označit za hastrmana, je určitá pověra, že jsou hastrmani. Kdybychom tuhle pověru neznali, kdybychom se s ní nikdy nesetkali, nikdy bychom nemohli vrbu označit za hastrmana. Odněkud musíme hastrmana znát, někde jsme o něm museli slyšet. A právě že tady je ta pověra, že jsou hastrmani, to je už něco navíc, co přesahuje pouhý omyl v našem rozpoznání.

16:22 Aby omyl nabyl ideologické povahy, musí mít jakési ideologické zázemí. V případě omylu s vrbou tady takové zázemí je. Totiž právě pověra o hastrmanovi. Ovšem tím jsme řešení jenom oddálili. Když řekneme, že omyl může mít ideologickou povahu jen tehdy, když má ideologické zázemí, je v tom jakási nesnáz, že jsme si přesunuli tu ideologičnost do toho zázemí, ale neřekli jsme, co to je. Ne že bychom neřekli vůbec nic. To je důležité, že nějaké zázemí tam musí být. Jenomže co to je „ideologické“, tomu jsme se zatím vyhnuli.

17:38 V čem spočívá ideologičnost pověry o hastrmanech? Je to vůbec ideologie – už? V čem spočívá ideologičnost pověr vůbec? Třeba náboženství je chápáno jako pověra, bez ohledu na to, že nemusí toho hastrmana, to je takové upadlé, ale když se Feuerbach zabýval náboženstvím, vlastně se zabýval pověrou. Tedy v čem spočívá ideologičnost pověry? V čem spočívá ideologičnost náboženství?

18:36 Marx poukázal na spjatost ideologií se zájmy. Tím se budeme zabývat víc, až půjde o ideologii a dnes zůstaneme jen u prvních nárysů. A co možná u příkladů, které jsou v prvním přiblížení nejpřesvědčivější. Snad znáte tu historku (tedy historku – to je fakt) o Voltairovi, který prohlásil, že je rád, když jeho krejčí věří v Boha. Protože pak je jistá naděje, že ho neokrade moc. Teď se na to podívejme z hlediska krejčího a z hlediska Voltaira. To, co u krejčího je omyl – za předpokladu, že je to pověra, že náboženství, víra v Boha a podobně, že to je prostě omyl; nám jde teď o model, nikoliv o to, jak to je. To, co u krejčího je omyl, to z Voltairova hlediska je užitečný omyl. Voltaire je rád, že krejčí zůstává v tomhle omylu, protože mu z toho plyne výhoda. Naproti tomu z hlediska Voltaira to je prohlédnutý omyl. Voltaire se toho omylu nedopouští. On ví, že to je omyl. Ale zbytečně se o tom nešíří a zvláště ne před krejčím, poněvadž kdyby mu vysvětlil, jak to s tím omylem je, o svou výhodu by přišel.

21:10 Tady je zvláštní, že pro Voltaira je krejčího omyl ideologie, které on sám nevěří, ale považuje ji za užitečnou. Z hlediska krejčího tady o ideologii nejde, protože krejčí na tom nemůže mít vůbec žádný zájem. A jestliže Marx řekl, že ideologie je vždycky spjata se zájmy, znamenalo by to, že krejčí by měl mít zájem na tom, aby se mýlil. Ale zájem na tom má Voltaire. Ale Voltaire tomu zase nevěří. Tedy spjatost je divná. Byla by to taková spjatost, že ten, kdo má zájem na té ideologii, pro koho je užitečná, pro toho není ideologií. Kdežto ideologií je pro toho, kdo na tom zájem nemá.

23:08 K tomu skočím do nové doby a ocituju Hermanna Lübbeho, který dělá rozdíl mezi podvodnou teorií a ideologií a říká: „Podvodná teorie se obrací na jiné a dosahuje svého praktického cíle, když jí uvěří ti druzí. Ideologie naproti tomu je taková podvodná teorie, která funguje jenom tehdy, když na ni sami věříme.“ Takže pokud bychom přijali tohle rozlišení, krejčího víru bychom nemohli považovat za ideologii, protože krejčí, který na ni sám věří, na ní nemá zájem, a Voltaire, který na ní zájem má, na ni nevěří. Kdybychom měli provést syntézu obojího pohledu, kdybychom chtěli Marxe zkombinovat, zkřížit s rozlišením mezi podvodnou teorií a ideologií, museli bychom najít zájem krejčího na tom, aby náboženství bylo vyznáváno. Aby lidé věřili v Boha. No a takový zájem můžeme samozřejmě si vymyslet, vyhledat. Totiž, jaký může mít krejčí zájem na tom, aby držel svou ideologii, aby věřil a aby platnost této ideologie posiloval i u druhých? Takový zájem krejčího můžeme vidět třeba v tom, že i on se musí obracet na různé řemeslníky a ani on nechce, aby byl podváděn. Nebo aby byl moc podváděn.

26:00 Čili krejčí jednak věří v tuhle ideologii, a jednak je rád, když v ni věří ostatní, protože všeobecná platnost této ideologie, všeobecné věření na tuto ideologii zaručuje jakýsi kultivovanější způsob kontaktu mezi lidmi.

26:34 Kdyby to bylo takhle, tak Voltaire se svým cynismem se jeví jako parazit, který využívá dobrodiní vládnoucí ideologie jenom k svému užitku, ale sám nepřispívá, protože tu ideologii nesdílí. A eventuálně, kdyby neměl jiné důvody, by mohl klidně ostatní podvádět. Co možná opatrně, aby si to nezatrhl tím, že by se na to přišlo.

27:22 Vidíme, že v tom jsou všelijaké komplikace. Ovšem Marx má na mysli docela jiný typ zájmu. Marx má především na mysli zájem třídní. Ideologie v jeho pojetí odráží nikoliv zájmy jednotlivců. Řemeslníků nebo zájmy Voltairů, to jest těch, kdo si nechávají šít ty šaty. Neodráží ani zájmy jednotlivců, ani zájmy skupin, ale zájmy tříd. Každá třídní společnost má svou ideologii, která je užitečná, která slouží vládnoucí třídě, a klame třídu porobenou a vykořisťovanou.

28:38 Tady už vidíme, že jde o třídy, ale problém je vlastně stejný. Můžeme se tázat, jaký zájem může mít třeba nastupující buržoazie na feudální ideologii, která přece slouží feudálům. Jak to, že třeba v tom marxistickém [pojetí], ta feudální ideologie, to je náboženství... Jaký může mít zájem nastupující buržoazie držet náboženství, které posvěcuje privilegia feudálů? A jestliže na tom nemá zájem, jestliže na tom má zájem jenom ta ovládající třída, tak jak to, že to pro nastupující buržoazii představuje ideologii?

30:08 Marx to řeší tak, že za ideologii považuje jen takové falešné vědomí, které slouží moci. To jest feudálům, kteří ještě moc mají. Takže zájem, se kterým je ideologie spjata, je zájem těch vládnoucích. Zároveň však Marx představuje právě toho politického myslitele, který usiluje o osvobození jiné třídy, tj.

proletariátu, ze společnosti, kde vládne buržoazie, která už zvítězila nad feudalismem. A Marx říká, že ovládaná třída se může emancipovat jen tak, že osvobodí své vědomí ze závislosti na vládnoucí ideologii. To je předpoklad. Kdyby k tomuhle nedošlo, proletariát se nemůže osvobodit. Ne že by to stačilo. Samozřejmě, jde o reálné změny mocenských třídních poměrů ve společnosti. Ale je to možné udělat jenom tak, že ta ovládaná třída se osvobodí ze závislosti na vládnoucí ideologii. A tohle osvobození provede jen tak, že vytvoří svou vlastní ideologii.

32:09 Čili proti ideologii vládnoucí třídy se tady zformuje ideologie třídy ovládané. Opět je tu spor. Je sice splněno to, že ideologie proletariátu je spjata se zájmy proletariátu. Ale není spjata s jejich mocí, protože oni u moci nejsou. Naproti tomu s mocí je spjata jiná ideologie, ne ideologie proletariátu. Je s ní spjata ideologie vládnoucí třídy.

33:12 Tahle nedomyšlenost, nedostatek preciznosti ve vymezení toho, co to vlastně ideologie je, jak souvisí se zájmy atd., to vedlo samozřejmě k tomu, že různí myslitelé na to různě navazovali. Zatímco třeba u mladého Marxe najdeme zcela jednoznačná místa, kde proti ideologii jako falešnému vědomí staví vědu. A tady najednou se proti ideologii jako falešnému vědomí se objevuje jiná ideologie, ideologie nastupující třídy, která ještě není u moci. Jaká je ta ideologie, co to vlastně je ta ideologie nastupující třídy? To je také falešné vědomí? Podle mladého Marxe ano. Mladý Marx rozlišoval jediné ideologii jako falešné vědomí a vědu. Proto také byl přesvědčen, že proletariát se nemůže osvobodit jinak než úzkým sepětím vědy s třídním zápasem o emancipaci a o převzetí moci. Jedinou ideologií proletariátu může být věda. A to není ideologie.

35:08 Zase, spor. No ale jak to dopadlo? Ve vývoji marxismu došlo k tomu, že věda sama byla dlouho považována za ideologii. Já ještě pamatuju, že věda byla považována za jednu složku ideologické nadstavby společnosti. Když jsem chodil na fakultu, bylo to úplně jasné. Věda patřila do nadstavby. A teprve ke konci Stalinova života došlo k jakýmsi diskusím, velmi počátečním, nenápadným, které musel Stalin samozřejmě iniciovat, a tím byly povolené, o tom, že vlastně věda má jen určitou ideologickou složku, ale že jako taková je něčím jako technika, a tudíž výrobní silou. Tedy že to není nadstavba, nýbrž základna. Že v ní jsou jenom ideologické prvky, nadstavební prvky. Ale že svou podstatou je základnou.

36:37 Zase, obrovský rozpor. Protože když přesuneme vědu do jednoho pytle s technikou... Svým způsobem to dělá také Heidegger. Heidegger tvrdí, že moderní věda není základem techniky, nýbrž takovou přípravnou fází a potom takovým ozdobným okrajem techniky. A že v podstatě toho nebezpečí, které hrozí člověku, že v podstatě to je TECHNÉ, že to je tedy technika, technický přístup k věcem kolem nás. Jako k předmětům technické manipulace. Zvláštní shoda. Ale když se to takhle zdůrazní, z vědy nám pochopitelně vypadne spousta věcí.

37:52 Budeme se jednou zabývat vztahem filosofie a vědy. Tam si to ukážeme detailně. Tady už je jasné to, že když přesuneme vědu, převážně, to těleso vědy, když přesuneme do sféry, kam patří technika, a budeme to považovat za výrobní sílu, z vědy naprosto vymizí otázka pravdy. V tomhle se marxismus nebezpečně blíží pragmatismu. Který pravdu chápal jako užitečnou teorii. Teorii, která funguje. Marxismus se tomu ovšem velice brání a naopak pragmatismus

činí předmětem své kritiky. Ale je vidět, že právě v tomhle momentě je pragmatismu velmi blízko.

39:17 To je jedna stránka věci. Ale sledujme druhou stránku, kde jde o ideologii. Tady se pak ukazuje, že vědomí proletářských mas nemůže představovat tahle věda. Nebo že nemůže být založeno na vědě. Jestliže věda je výrobní silou. A jestliže patří do oboru techniky. Společenské vědomí proletářských mas sice může být zkvalitněno osvětovou prací, která popularizuje výsledky vědy. Ale na výsledcích vědy a na vědě být založeno nemůže. Nýbrž maximálně jen na té ideologické složce vědy. A tudíž společenské vědomí proletářských mas je možné pojmut jenom jako ideologii. Tvrdit, v souhlasu s klasikem, že je to ta jedinečná, mimořádná ideologie, která je totožná s vědou, to je nonsens. Protože věda teď už byla přerážena někam jinam.

41:41 No, tak to zas nešlo. Po smrti Stalinově už se s tím moc nepracovalo; tu a tam jsou takoví staromilci, kteří se k tomu ještě vrací. Jinak už se o tom vůbec nehovoří a prostě se bere na vědomí, že tady je vedle buržoazní ideologie, vedle ideologie měšťácké, je tady ideologie proletářská, ideologie dělnické třídy, naše ideologie. A to pojetí ideologie jako falešného vědomí je zcela potlačeno, zastrčeno někam na okraj a už se o tom nemluví. To, že ideologie pro Marxe znamená falešné vědomí, to už dneska téměř nikde nenajdete. V marxismu, v žádných marxistických studiích nic takového není. Tam se rozlišuje ideologie cizí a ideologie naše. Příčiny toho jsou sice jistě společenské, ale jsou zejména zakotveny v té pojmové nevyjasněnosti toho, co vlastně ta ideologie je. A ta nejasnost je už u samotného Marxe. Ten to dovoluje. Kdyby tam to bylo vyjasněno, těžko by to mohlo takhle ujet.

43:26 Výsledek vývoje vyústil v pojetí myšlení jako ideologie. Prostě každé společenské myšlení, každé myšlení, které představuje, zakládá, umožňuje a je nástrojem společenského vědomí, každé takové myšlení, vědomí, je ideologie. Takže proti ideologii už nestojí věda, nebo proti falešnému myšlení správné myšlení - to ano, takhle formulováno, ale vlastně je to proti falešné ideologii správná ideologie. A v obou případech je to ideologie. A to proto, že už ideologie není chápána jako falešné vědomí. Čímž vzniká otázka, co to tedy vlastně ideologie je.

44:50 Nýbrž je stavěna jedna ideologie proti jiné. A marxismus si [sobě] dnes rozumí ne jako vědě, to jenom v určitých případech to tak jako dogmaticky připomíná, ale rozumí si jako ideologii. Těch rozporů bychom našli celou řadu ještě dalších, neměl jsem v úmyslu...

Kazeta – strana 2

00:00 Ty, co jsem uvedl, měly sloužit jenom jako příklad. Už jsem naznačil, že na pojetí mladého Marxe navázali myslitelé nejrozumnější. Také ti, kteří se jinak za marxisty vůbec nepovažují. Marxovo pojetí ideologie je v dějinách novodobé filosofie strašně důležité. Pojem ideologie, i když nebyl domyšlen, precizován, přece jenom byl rozhodujícím způsobem formulován právě Marxem. Přesto patří k obecnému myšlenkovému majetku a problém ideologie, který takto byl Marxem ustaven, se už dávno emancipoval z rámce marxismu a v našem století už od první dekády patří k jednomu z nejzávažnějších filosofických problémů. A nejenom filosofických. Sociálně-psychologických, sociologických atd. Má to nejrozumnější aspekty a užití.

01:43 Jak už jsem naznačoval, pojem ideologie a ideologického myšlení byl někdy velmi zúžen, někdy zas velmi rozšířen. Je zvláštní, že třeba to rozšíření pojmu ideologie velmi často plnilo ideologickou úlohu, aby odvedlo pozornost od třídního boje. Tedy, rozšíření... Konec konců tvrdit, že ideologie je třídní vědomí znamená falešné vědomí společensky jenom na vědomí tříd. Ale že je možné například, aby různé jiné, menší nebo větší skupiny a vrstvy společenské měly vlastní ideologii bez ohledu na třídnost, to se nepřipouští. A teď si představte, že vznikly takové pokusy vyložit, jak jinak se třeba dívají na svět a na dějiny, na události atd. ženy a jinak muži. Takže prostě se jaksi vypracovala, ustavila taková ideologie ženskosti. Feminismus je takovou jednou, do krajnosti vyhnanou podobou takovéto ideologizace. A teď v reflexi se to může předvést jako ideologie.

03:53 Nebo určitý typ zaměstnání si vytváří určitý způsob myšlení. Třeba technici myslí jiným způsobem než lékaři, a lékaři spolu s techniky myslí jinak než ostatní lidé. Tedy je možno identifikovat určitý typ myšlení jako myšlení lékařů nebo myšlení techniků. Jejich přístup ke světu je jiný. Mluvili jsme o předmětném a nepředmětném myšlení; to by bylo možné také považovat za určitou ideologickou strukturu, nesmírně širokou, která by představovala ideologii určité dějinné epochy evropského lidstva, rozkládající se v čase nějakých dva a půl až tři tisíce let.

05:10 Když takhle rozšíříme pojem ideologie a ideologičnosti, zlehčíme tím důraz, který na to dává Marx, když říká, že rozhodující je třídní boj a třídní vědomí. Velmi často se rozšiřovalo metodicky pojetí ideologie právě za tímto cílem: aby se čelilo vyostření pohledu na společnost jako třídně rozdělenou. No ale tím to vlastně plnilo ideologickou úlohu. To nebyla jenom teoretická kritika, nýbrž to byla určitá ideologie. Analýza toho, co to je ideologie, co je ideologické, se stává něčím, co samo může propadnout ideologičnosti.

06:25 To ukazuju jenom proto, že jestliže budeme držet, že filosofie je systematická principiální reflexe, a pro tento případ bychom ještě mohli říct kritická reflexe, máme před sebou obrovský, a hned můžu říct nikdy nekončící úkol, ustavičně nově podnikaných výzkumů a sond, co je ideologického na určité filosofii, eventuálně i naší vlastní ideologii. Ve chvíli, kdy si uvědomíme, co je to ideologie, a že to je falešné vědomí a že to je tak nesnadné, tomu uniknout, musíme sami sebe kontrolovat, jestli neupadáme do ideologičnosti. Tzn. problém ideologičnosti je úzce svázán s problémem reflexe, jak jsme si o něm v předchozích večerech říkali. Všude tam, kde je filosofie doma, tj. všude tam, kde se provádí reflexe třetí a vyšší úrovně, třetího a vyššího řádu, všude tam je živá, aktuální a naprosto nepřehlédnutelná problematika ideologičnosti.

08:17 My jsme si to řekli svým způsobem, když jsme si zdůrazňovali, že otázka pravdy se klade jenom tam, kde se také klade otázka lži nebo omylu. Nebo nechme stranou otázku; prostě pravda je možná jenom tam, kde je možná lež. Všude tam, kde likvidujete možnost omylu nebo lži, likvidujete možnost pravdy. Lež, nebezpečí lži, nebezpečí omylu vždycky doprovází každé hledání pravdy. To není možno nějakými mechanickými zábranami zajistit, aby do zkoumání, filosofického, vědeckého atd., nepronikaly omyly, nepronikaly lži. To je vždycky možno jen ex post analyzovat a co nejpečlivěji rozlišovat, co je pravda a co je omyl, nebo co je podvod, lež a podobně.

09:39 Lež nebo omyl je tím nebezpečnější, čím víc se podobá pravdě. Lež, která se velice liší od pravdy, se snadno odhalí. Těžko se odhalují lži nebo omyly, které

se pravdě podobají. Lež je ten parazit, který vždycky na sebe bere podobu pravdy a není pravdou. A ideologie je jednou z nejvážnějších forem lži, podvodu a omylu. Taky omylu, protože i lidé, kteří ideologii vytvářejí, jí sami obvykle věří. Ideologie, která je pouze vytvářena na export, pro ty druhé, je ideologie druhého řádu. Skutečně nebezpečná ideologie je ta, které věří ti, kteří ji prosazují.

11:02 Tedy aby bylo jasno, pokusy uvolnit spojení mezi ideologií a třídností, mohou být legitimní. To samo o sobě ještě není chyba, není to lež. Tady je jenom nebezpečí, že ty pokusy mohou být převážně motivovány ideologicky. Tj. odvádění pozornosti od třídních sporů.

11:47 Ukazuje se, že podstatou ideologie není omyl. Samozřejmě k ní omyl také patří, ale to není ta podstatná záležitost. Daleko víc k podstatě ideologie patří její podobnost pravdě. Ne ta mylnost, nýbrž podobnost pravdě. Nebo dokonce ta zrnka pravdy, která v ideologii jsou. Ideologie nemůže dobře fungovat, aniž by v ní nějak nehrála roli pravda. Ideologie se pokouší co nejvíc z pravdy do sebe vintegrovat. Pokud je tam vintegrován omyl, nebo odlišnost od pravdy, difference od pravdy, tak jenom proto, že tento omyl nebo ta difference od pravdy je vysoce funkční. Čili tam, kde ten omyl je, tak to není proto, že to je omyl, nýbrž nebezpečí je, že ten omyl je funkční. Že hraje roli, která je takřka podobná pravdě. Nebo takřka rovná pravdě. Která se podobá pravdě. Omyl tam hraje roli, která je blízká roli, kterou hraje pravda v lidském životě. Čili vykládat ideologii z omylu je nonsens. Naopak, i omyl musíme vykládat z ideologie.

13:54 Prvním předpokladem toho, aby nějaký omyl nebo lež byly vysoce funkční, je obtížnost jejich odhalení. A ta obtížnost, a teď už budu končit, je v zásadě dvojího druhu, dvojího typu. Ta obtížnost může být zakotvena - a teď to je jenom předběžný termín, jenom abychom to rozlišili -, může být zakotvena subjektivně, nebo objektivně. A teď co tím rozumím? To není ten běžný význam, který by bylo možné za to hned doplnit. Subjektivní nesnáz při odhalování nepravdivosti ideologie spočívá v důrazu na nepředmětnou stránku ideologické intence za předpokladu, že ta předmětná není běžně kontrolovatelná. Už jsme mluvili předběžně - a vrátíme se k tomu pořádně zase až někdy - udělali jsme si už takový předběžný rozdíl mezi předmětnými a nepředmětnými intencemi. Pro ty, kteří tu nebyli, starý příklad, tisíckrát již omletý. Manžel odchází ráno do práce a ptá se své ženy, kolik je stupňů na teploměru, a manželka odpovídá: jen si ten kabát vezmi. Odpovídá nesmyslně, poněvadž odpovídá na něco úplně jiného, než byla dotazována. Ale my všichni víme, že odpovídá právě k věci, protože tady nejde o předmětnou intenci té otázky, nýbrž o nepředmětnou intenci. Manžel se sice táže předmětně, kolik je stupňů na teploměru, ale ve skutečnosti podstatou té otázky je, jak se má obléct. To není vyřčeno, ale je to k podstatě otázky. Takovýmto způsobem musíme rozlišovat mezi předmětnými a nepředmětnými intencemi toho, co bylo řečeno. To bylo jen pro zopakování pro ty, kteří ještě nejsou připraveni na to, aby... A teď.

16:59 Tedy ta subjektivní nesnáz při odhalování nepravdivosti ideologie spočívá v tom, že hlavní význam určité teze, určité koncepce, teorie, určitého způsobu myšlení atd. je právě v té nepředmětné oblasti, a přitom ta předmětná není lehko kontrolovatelná. Snad nejlépe historický příklad. Spor geocentrismu a heliocentrismu. My víme, že předmětná stránka sporu byla nedůležitá. Ke sporu došlo... Konec konců, jak my to dnes vidíme, je to nějaký rozdíl, jestli se Země točí kolem Slunce, nebo Slunce kolem Země? Matematicky je to rovnocenné. Fyzikálně ovšem to není rovnocenné. Ale celkem vzato nám to může být fuk. Je to

nějaká teorie o pohybech těles atd. Proč bychom měli kvůli tomu někoho upalovat? Když se to dá dát na starost vědcům, ať to zjistí.

18:48 Podstata té věci byla úplně jinde. Ne v té předmětné stránce. Ta byla v tom, že jestliže Země není středem světa, to znamená, že člověk nežije v centru světa. A že Ježíš, spasitel, nepřišel do centra světa, nýbrž někam na periferii. Na nějaký prášek, který se hýbe kolem nějaké větší kuličky, a ta je v nekonečném prostoru atd. Dovedete si to představit? Tohle bylo to nejvýznamnější. Člověk, který byl na špičce stvoření, najednou spadl někam, do nějakého koutu vesmíru, nikdo o něm neví. A eventuelně i s tím Bohem. Jestliže Bůh je pánem tohoto světa, tak je to nějaký neobyčejně nízko postavený feudál první roviny. Protože jeho ingerence je omezena na ten prášek.

20:03 Tohle bylo podstatou toho sporu. To si samozřejmě ti astronomové vůbec neuvědomovali. Ti dávali důraz na tu předmětnou stránku. Ale právě tam bylo velmi nesnadné to prokázat, protože lidi neměli příležitost si to ověřovat. Lidé naopak měli příležitost ověřit si každý den, že stojí furt na fleku - a teď támhle na východě vychází Slunce, takhle přejde nahoru a zapadá na západě. Čili evidentně chodilo po obloze! To je to, co mohli zjistit. Čili kontrola té předmětné stránky byla nesnadná. To dalo práci mnoha desetiletí, vlastně staletí, poněvadž ještě dodnes existují lidé, kteří tomu nevěří. Lidi osvětit, popularizovat výsledky vědy, vštěpovat jim od dětství, že to, co vidí, není pravda, že to je všechno úplně jinak, že na to nesmějí dát, že to Slunce opravdu támhle vylézá a támhle zase zalézá, to vůbec není pravda. To je klam a mam. No to musíte lidem vštěpovat. Od malička. Každý den je jim to vyvraceno, jejich smysly ukazují pravý opak. To dá práci. To je nesnadné. To musí být na to celá školská soustava. Povedlo se to. Ale bylo potřeba tu školskou soustavu postavit. A teď se zkouší vštěpovat lidem i různé jiné blbosti. Skutečné blbosti.

22:20 Tedy, tohleto bylo možné jedině proto, že opravdu ti lidé nebyli schopni... Jednak nebyly dalekohledy, že. A teď, představte si, to jenom inteligentovi mohl tam někdo ukazovat, podívej se, támhle jsou nějaké měsíce kolem planety, kterou ty považuješ já nevím za co... Hýbou se, můžeš zjišťovat, že to koluje okolo sebe a tak... Jenom inteligentnímu a vzdělanému člověku můžete tohleto dokazovat. Když někdo nemá páru o fyzice, nemá páru o přírodních vědách atd., tak mu dokazujte, jak to vlastně je s tou Zemí, jak to, že protinožci nespadnou. Copak my! My jsme navrch. Ale oni vespodu? Hlavou dolů! Rozumíte? To dá práci. A také to trvalo nějaký čas. Tedy, to je jeden případ, ta subjektivní nesnáz, jak ji nazývám. Je otázka, jestli je to vhodný název, ale teď už vidíte, o co jde. Předmět sporu je v oblasti toho nepředmětného. A to předmětné se značně vymyká kontrole. Obyčejný člověk nemůže zkontrolovat, jak to vlastně je. Jestli to Slunce se točí kolem Země, nebo Země kolem... To nemůže zkontrolovat.

24:06 No a potom je tady ještě ta objektivní nesnáz při odhalování nepravosti ideologie. Tahleta objektivní nesnáz je mnohem závažnější, protože tam předmětná intencionalita je naprosto v pořádku. Tam vůbec není rozdílnost v pohledu na to, jestli se Země točí kolem Slunce nebo Slunce kolem Země. Tam se obě strany shodnou. A chyba je skryta v nepředmětných konotacích.

25:09 Ještě se vrátím k prvnímu případu. Vypadá to, jako že to je trošičku zamíchané, ale... Totiž ti lidé, co tvrdili, že... Někteří z vás jistě četli Teilharda de Chardina. Lidský fenomén. Česky vyšla ta kratší věc, ten zkrácený „fenomén“, „lidská zoologická skupina“. Já nevím, jak se to česky jmenovalo. *Místo člověka*

v přírodě. Původně je to *Le groupe zoologique humain*. A pak ještě vyšla *Chuť žít*, nebo tak nějak se to jmenovalo.

26:08 Teilhard po tolika letech, po takové dlouhé době rehabilitoval ty nejvlastnější motivy tzv. konzerv, které trvaly na tom, že Země je středem světa. Rehabilitoval jejich motiv, ne to, co říkali. Jim bylo v zásadě taky fuk, jestli se točí Slunce kolem Země nebo Země kolem světa. O to se nehádali. Oni byli otřeseni tím, že člověk, vrchol stvoření Božího, by klesl na nějakou tu - jak třeba Jeans říkal v Tajemném vesmíru - plíseň na nějakém tom vesmírném prášku. Která se tam omylem nějak dostala a nějak přežívá. A jinak celý vesmír je tomu cizí, řídí se úplně něčím jiným a kašle na to, jestli tam ta plíseň je, nebo není. Tohleto, ztráta významu života lidstva a jednotlivého lidského života, to je to, co jimi otřáslo. A tenhle motiv byl naprosto legitimní a správný. Poněvadž člověk není prášek ve vesmíru. Nýbrž je bytost zcela mimořádná, významná. Říká se to různými floskulemi velmi už otřelými - nekonečná cena lidské duše atd. Tohle patří k vědomí člověka: že je něčím, někým významným. Někým, kdo má poslání, kdo tady není náhodou. A kdo se má nějakým způsobem vykázat. Někým činem, nějakou prací, něčím, co udělá ve prospěch plánu, který tady je připraven nebo něco takového. Člověk je důležitý. Tento motiv je naprosto legitimní a astronomové, co se nadchli tím, že Slunce je středem vesmíru a ta Země je prostě jenom nějaký šutr, který kolem toho koluje, to nadšení je takové dost absurdní. Z čeho se ti lidi vlastně radovali? Ono u některých to byla jenom otázka, jak to je. Takový Galileo Galilei, pro něj to byla vědecká otázka. Dá se to dokázat! Stačí to vyzkoumat a je to jasné! Z tohoto důvodu asi neměl dojem, že by za to musel nasadit život. Co by za to nasadil život, když - řekněme, že teď ještě tady ti hlupáci to nechtějí připustit, no tak v příští generaci nebo za dvě generace, no prostě to je jen otázka pokroku ve vědě. To se prosadí. Na to nemusím sázet svůj život.

29:36 Kdežto takový Giordano Bruno, ten se nadchl. Ten byl nadšený. Musím to přiznat, já to sám nechápu, jak se někdo může nadchnout tím, když zjistí, že je plísní na nějakém prášku. To je podobné a už jsme o tom mluvili, já nedovedu pochopit, proč Engels v posvátném nadšení mluví o tom, že když tenhle svět celý zmrzne nebo zajde, zřítí se do propasti atd., tak že se stejnou zákonitostí zas jinde vznikne nový. A je mu to takovým životním vyznáním. On se upokojil, spolehl se na to. Takřka jako když absolvoval poslední pomazání nebo něco takového. Z čeho ten člověk byl nadšený? Že jsou tu koloběhy? A že tedy když my tady uhyneme, tak zase jinde jiní zase vzniknou, a ti zase uhynou a jiní zase jinde vzniknou... Nádhera sama!

30:58 Je to nepochopitelné. Je to jakási psychická úchylka, z tohohle se radovat. A tímhle bláznovstvím doprovázeli vědeckou argumentaci, že Slunce je tady ve středu a planety se točí kolem. A teprve Teilhard přišel s myšlenkou, která rehabilitovala povědomí člověka, že je k něčemu povolán. Že tady má něco mimořádného před sebou. Že je něčím významným v tomhle vesmíru. Ať je ten vesmír třeba nekonečný, jako že není. Ale i kdyby byl. A i kdyby tady bylo jáněvím kolik obydlených planet u jiných hvězd a já nevím co jiného, tak každý jednotlivý člověk má tady určitý smysl své činnosti, smysl svého života a je důležitý a nemůže se zanedbávat. A nikdo nemá právo odsunout ho jako nějakého červa stranou.

32:17 Tohleto rehabilitoval Teilhard tím, když prohlásil: no jo, omyl je v tomhle, nejsou tady dvě nekonečna, nýbrž tři nekonečna. Je tady nekonečno malého

(přes buňky, velké molekuly, malé molekuly, atomy, elektrony a já neví, až nějaká kvanta, úplně do toho nejmenšího). A pak je nekonečno toho obrovského; jsou tady celé planety, celé sluneční soustavy a celé galaxie a celé supergalaxie a celý vesmír. Ale to nemá se smysluplností, s významem co dělat. Smysluplnost jde jiným směrem. Směrem k jinému nekonečnu. K nekonečnu, které on tam označil jako nekonečno komplikovaného. A teď tam udělal graf, kde se ukazuje, že když dáme nahoru... Osa y směřuje k nekonečnu velikého, ne, blbost, jak to tam je? Jo! K nekonečnu velikého, a osa x ukazuje hmotnost, tak že je tu jakýsi nový směr, jakási kuželosečka, část paraboly myslím, která nejdřív hodně stoupá, potom jde takhle stranou. Ta hmotnost, y je přece jen hmotnost a x je počet elementů, už si to dobře nepamatuju, měl jsem si to připravit, promiňte. Hmotnost stoupá čím dál pomaleji, ale počet elementů stoupá - a on tam dokonce nemá ani počet elementů, ale počet vztahů mezi elementy. A počet vztahů mezi elementy stoupá daleko rychleji.

34:45 Takže rozdíl mezi amébou a dešťovkou je obrovský. Mezi dešťovkou a nějakým nižším obratlovcem jako ještěrkou nebo tak už je daleko menší. A rozdíl mezi opicí a člověkem je nepatrný. Dokonce váhově to jde v některých případech zpátky, taková gorila nebo orangutan je na tom váhově lépe než člověk. Ale ta centrokomplikovanost díky cerebralizaci, která samozřejmě také má svůj vývoj a u opic je taky už dost pěkná, je člověk na špici vývoje. Kromě nekonečna velkého a nekonečna malého je to nekonečno toho komplikovaného, nebo jak on říká centrokomplikovaného. Toho integrovaně komplikovaného. A v tomto směru, v této linii je člověk na špici vývoje. A proto zase má centrální postavení ve vesmíru, ať je jak chce velký.

36:05 Teď se může stát, to je ta druhá nesnáz, kterou nazývám objektivní, asi nevhodně, čím dál méně se mi to líbí, ale vy víte, o co jde, ten název je vedlejší. Ta nesnáz je v tom, že předmětně není sporu, obě strany říkají totéž. Ale nepředmětně, v nepředmětných konotacích se pronikavě liší. Chyba je skryta v nepředmětných konotacích. A tady je vlastní doména ideologií. Ty nejúčinnější a nejnebezpečnější ideologie se nedopouštějí omylů v předmětné rovině, ale v té nepředmětné. Předmětně pracují třeba s nejmodernějšími výsledky vědy, ale v nepředmětné sféře jdou úplně „schief“, úplně vedle.

37:33 No a tahle nesnáz, to je to, v čem my jsme. Ideologie nikdy nebyly tak nebezpečné a tak nepronikaly život společností jako dnes. Pracuje se na nich takřkajíc vědecky. To je vlastní doména ideologií. Proto například třeba na první pohled nepochopitelné... Nedovedete si představit, jaký obrovský zájem při domovních prohlídkách a při všelijakých těch... budily texty o nepředmětném myšlení. To bylo takřka to centrální, co se hledalo. Nepředmětné myšlení. Tam někde v pozadí musel být někdo, kdo to cítil jako bodnutí na nějaké velmi citlivé místo.

38:42 Náprava v tomhle druhém oboru nesnází nebo v téhle druhé nesnazi je ovšem právě velice obtížná, protože my nemáme, díky tomu, že ještě furt žijeme v údobí platnosti předmětného myšlení a kdy nejsme vůbec navyknutí precizní práci s nepředmětnými konotacemi, tak ideologie mají obrovskou možnost. A náprava je možná, jen když rozvineme kritickou praxi nepředmětného myšlení. A jestliže se furt v tomto kurzu vracíme k problémům nepředmětného myšlení, je to právě také z tohoto důvodu. Protože v nepředmětném myšlení je potřeba udělat pořádek. Jako staří Řekové udělali pořádek v předmětném myšlení, dnes před námi stojí úkol udělat pořádek v nepředmětném myšlení. Jedním z nejvážnějších

motivů k tomu je potřeba obrany proti ideologiím a potřeba kritického odhalování ideologií jakožto ideologií. Dokonce tam, kde se jako ideologie nepředstavují, kde se za ideologie nevydávají.

40:33 Tohle bude ještě několikrát předmětem našich úvah, zejména v blízké budoucnosti, když se budeme zabývat takovým tím empiricko-pozitivistickým myšlením. Hodlám jednak ukázat, v čem je chyba empirismu. Poněvadž my to tady máme každou chvíli u těch lidí, co sem jezdí z Anglie, poněvadž tam empirismus jednak je tím historickým zázemím, a jednak je skutečně vyznávanou teorií resp. ideologií, jak já říkám, toho logického empirismu. A musíme si ukázat, v čem ta chyba je. A to budeme ukazovat na základě toho, co jsme si vyložili o reflexi a o subjektivní sféře a o tom, jak není ze subjektivní sféry přímá cesta ven ze subjektu atd., což empiristé naopak předpokládají. Všichni empiristé předpokládají nebo stavějí na něčem, čemu říkají bezprostřední zkušenost. Anebo nějak podobně. Ale je to fenomén bezprostřední zkušenosti.

42:11 To je právě předpoklad, který my, prostě jen že jsme analyzovali, jak to vlastně vypadá, taková reflexe, tenhle předpoklad my hravě vyvrátíme. Ukážeme, v čem je ten PRÓTON PSEUDOS, jak říkali Řekové, ten základní omyl empirismu. Ale my se tím budeme zabývat ještě také z jiné strany, totiž proč to funguje jako ideologie vědy. Logický pozitivismus představuje perfektně vypracovanou velmi racionalizovanou ideologii vědy. A odhalit to je velmi nesnadné, pokud se nedobereme, neukážeme, kriticky neodhalíme a nebudeme jako falešné ukazovat, co to vlastně, co to je, co to říká v nepředmětné sféře. To je do budoucna, tím se budeme zabývat. Teď už jsem to malinko přetáhl, Tomáš na mě nekřičel, dáme 10 minut.

DEBATA

Otázka: Proč Marxovi tak nesmírně záleželo na tom, aby to, co postavil jako obranu proti mocenské ideologii, jako určitou cestu osvobození proletariátu, proč mu záleželo na tom, aby to byla také ideologie? A ještě to doplním. Měl jsem z toho pocit, že jiný prostředek obrany proti mocenské ideologii neviděl, než zase ideologii.

No, neposlouchal jste dost dobře. Já jsem říkal, že Marx na začátku ve svých mladších letech, nejen mladý Marx, ale i nějaký čas potom, že stavěl - a zbytky toho se najdou dokonce v engelsismu -, stavěl proti ideologii vědu. A že jenom určité nedomyšlenosti, nedostatek precizního vypracování pojmů vedl k tomu, že nakonec v marxismu...

KONEC STRANY

1981-03-30 [Ideologie jako falešné vědomí] II

Stručná příprava viz MD 81-018 a 81-019.

Strana 1

[C:\Resilio\ALH\Archiv\Audiokazety\01 Bytové semináře\1980-1981\1981-03-30 \[Ideologie jako falešné vědomí\] II\s1.flac](C:\Resilio\ALH\Archiv\Audiokazety\01 Bytové semináře\1980-1981\1981-03-30 [Ideologie jako falešné vědomí] II\s1.flac); přepisováno pomocí <https://otranscribe.com/>

00:00 Z publika: Tam musel být nějaký záměr, když Marx sám věděl, že věda je svou podstatou něco jiného než ideologie, a přesto viděl nutnost postavit proti ideologii jinou ideologii?

Říkal jsem, že Marx proti ideologii stavěl vědu. Ideologie je falešné vědomí. V raném Marxovi a ještě řadu let potom, když mluví Marx o ideologii, vždycky to znamená falešné vědomí. A v tomhle smyslu vůbec nehodlal dělnické třídy předkládat k zbaštění nějakou novou jinou, ale opět falešnou ideologii. To nebylo jeho cílem. Naopak říkal, jestli se pamatujete na jeho argumentace v různých spisech, tak on zdůrazňoval tohle. Mimochodem to je ještě u Lenina. Ozvuky toho najdete u Lenina. Tam totiž, to je taková určitá zvláštnost, svým způsobem novinka u masových hnutí, Marx, a Engels také, zdůrazňovali, že dělnická třída nemůže zvítězit, nemůže se osvobodit tak, jako to udělaly třídy před ní, třeba buržoazie. Tj. že by získaly moc a zůstaly jaksi třídou.

02:13 Marx byl přesvědčen, že proletariát, dělnická třída, představuje poslední třídu v dějinách třídních bojů, v dějinách třídní společnosti. A že tahle třída má to zvláštní poslání, ne se prosadit jako třída, ale zrušit se jako třída. A to zrušení jako třída znamená mj. likvidovat každou ideologičnost ve společenském vědomí dělnické třídy. Marxovým cílem, a to nejen mladého Marxe, ale tohle platí pro celého Marxe, nebylo vítězství dělnické třídy, která by získala moc a vládla společnosti, kde jsou ještě jiné třídy, a jenom že ona by byla to vládoucí třídou, ta dělnická třída, nýbrž cílem Marxovým bylo zrušit třídní společnost vůbec. A on byl přesvědčen, že jenom jedna třída je schopna a povolána třídní společnost zrušit, a to je právě dělnická třída. Protože dělnická třída nemůže mít zájem na tom, aby zůstala zachována jako dělnická třída. Že totiž její emancipace se stává emancipací celé společnosti. Dělnická třída zvítězí ve svém historickém zápase, jedině když samu sebe zruší jako třídu.

04:20 Co to tedy znamená pro ideologickou... Vy jste chtěl do toho něco říct?

Z publika: No já jsem se chtěl zeptat, jak to jde dohromady s tezí, že proletariát se může osvobodit jedině tehdy, jestliže bude mít svou vlastní ideologii? Poněvadž když se nějaká třída, proletariát, má zrušit jako třída, musí zrušit i svou ideologii.

Ano. Podívejte se, to je přesně stejný způsob, stejná cesta, jako - analogií by byla celá řada, ale řeknu jenom jednu -, Marx byl přesvědčen, že spolu s osvobozením dělnické třídy, které je možné jen tak, že je zrušena třídní společnost, je spolu s tím třeba zrušit stát. A že bude zrušen stát. A teď došlo k jistým posunům a vrchol tomu dal Stalin a stalinismus jako teorie. Jestli jste měli v ruce, my starší to známe, třeba Stalinovy *Otázky leninismu*? Tam je vyargumentováno, proč nelze zrušit sovětský stát. Protože je v kapitalistickém obklíčení. A to by znamenalo konec výdobytků revoluce. A naopak, my se blížíme k zrušení státu tím, že stát posilujeme. To je využití, či lépe zneužití dialektiky, která předpokládá dialektický skok, přeryv, že když zvyšujeme kvantitu, najednou dojde ke kvalitativnímu skoku. Čili celá Stalinova teorie, i když já to říkám trošku karikovaně, spočívá v tom, že když budeme furt a furt posilovat stát a stát už bude jediný mocný a všechno bude mít, tak najednou zmizí. Podobně to je s ideologií. Když budeme ideologii víc a víc posilovat, nakonec tady najednou ideologie nebude.

07:14 To je ideologizace původní Marxovy pozice, která byla teoretická. A je to ideologizace, která má sloužit určitým zájmům. A to partikulárním zájmům a

nikoli, jak na tom trval Marx, zájmům celospolečenským. Marx byl přesvědčen, že výjimečnost dělnické třídy spočívá v tom, že její zájmy jsou totožné se zájmy celospolečenskými, se zájmy celé společnosti. A jestliže z tohoto jeho konceptu, který sice, jak jsme řekli, byl nedomyšlený a umožnil ten úhyb, ale Marx ten úhyb neplánoval. To je jenom nedostatek jeho myšlení. U Marxe nenajdete, že tvrdí, že dělnická třída musí mít svou vlastní ideologii. Jestli jste tomu rozuměl takhle, tak to jsem neřekl. A tak to nebylo. Marx jenom umožnil... Tam byly některé rozpory a ve vývoji marxistického myšlení, tj. myšlení, které je odlišné od Marxova, došlo k tomu, že ideologie dostala nový obsah. Že bylo odrovnáno, padlo pod stůl to, že ideologie je falešné vědomí. A místo toho se říká, že ideologie je vždycky ideologií nějaké mocenské skupiny nebo nějaké třídy, která buď je u moci, nebo byla u moci, a pak je to přežívající ideologie, anebo ideologie, která je ideologií nastupující třídy, tedy třídy, která bude u moci.

09:18 A falešnost není v podstatě toho vědomí, ale v podstatě nositele toho vědomí. Tedy buržoazie je jako třída propadlá lživosti a podvodnictví, a proto také je její ideologie falešná. Kdežto dělnická třída má pravdu, a proto ta její ideologie je pravdivá. Ale to je teprve ve vývoji marxismu. To nenajdete u Marxe.

Z publika: Já bych vám nerad něco podkládal. Ale hovořil jste o tom bezprostředně po tom, co jste vykládal význam slova biologie u toho Francouze, který v 18. století ten pojem [ideologie] zavedl. Takže jsem měl dojem, že to patří k Marxovi a Engelsovi, kteří přišli potom...

U Marxe samotného tohle nenajdete. Ale určité nepřesnosti v pojmovém vymezení umožnily, aby k tomu došlo. Dnes se o tom skoro vůbec nemluví, to není předmětem, ale třeba v 60. letech se o tom hovořilo a oficiální pozice marxistů, kteří byli oficiálními filosofi, byla, že marxistická ideologie je ideologií dělnické třídy a liší se od všech ostatních ideologií tím, že to není falešné vědomí, nýbrž naopak, že je vědecké vědomí.

11:22 Z publika: Takže i ta teze, kterou jste říkal potom, totiž že ideologie je všechno, co slouží k vytváření společenského vědomí, to už je to, co k tomu dodali ti, kteří se snažili Marxe dotáhnout...

Ano, to už je marxismus. To se u Marxe nenajde, leč v začátcích. Jsou tam určité možnosti to takhle posunout. Je to spíš nedomyšlenost, než že by tím začal.

Z publika: Mě by zajímalo, kdo první přišel s myšlenkou nebo pojmem diktatury proletariátu.

To vám neřeknu. Nevím, jestli to je už starší... Já to sám znám jedině z marxismu, od Marxe, poprvé je to programově vysloveno v Komunistickém manifestu, a jestli už je to starší, jestli ten termín převzal, to nevím.

Z publika: My jsme se učili, že to v Komunistickém manifestu ani není. Je to tam jen naznačené, ale tenhle pojem tam ještě není použit a používá ho až Lenin.

A kdepak... Ne.

Z publika: Já si to pomatuju ze školy. Pojem „diktatura proletariátu“ v Komunistickém manifestu vůbec není. I když je to celé o tom. Ten termín že ale nepoužívá.

13:23 Možná že ten termín tam není, ale ta věc tam je. Já se podívám. Skoro bych řekl, že je tam i ten termín. Ale v každém případě je ten termín v nějakém pozdějším textu Marxově a Engelsově. Není to až u Lenina, v žádném případě. Nejsem si jistý, jestli už v Komunistickém manifestu tohle je. Žiju v domněnku, že ano. Kouknu se a příště řeknu.

Z publika: Proč jsem se ptal, byla tahle věc. Marx chápal zrušení tříd tak, že je může zrušit jen dělnická třída, protože to je třída, která je dole a která nemůže mít své zájmy a může se nanejvýš ztotožnit se zájmy společnosti. Zatímco myšlenka diktatury proletariátu předpokládá určité převrácení moci, tzn. ti, co jsou dole, se dostanou nahoru, tím pádem ztratí možnost třídu zrušit. Takže i z teoretického hlediska třída vládnoucí ztratí možnost třídu zrušit.

14:45 To je právě to, co umožnilo zneužít té dialektiky u Stalina. Už u Marxe a Engelse je taková představa, že žádná třída se nevzdá svých privilegií dobrovolně. A každé třídní panství je diktaturou. Stát je vždycky diktaturou, a to jedné třídy nad ostatními. Jediná možnost, jak může dojít k osvobození celé společnosti je, když v první fázi dělnická třída převeze moc a stane se první diktaturou v dějinách, která je diktaturou většiny nad menšinou. Jo, dosud zatím všechny diktatury byly - podle teorie - diktatury menšiny nad většinou; teď dojde poprvé k tomu, že tady bude diktatura většiny nad menšinou, a cílem té diktatury ovšem bude, zrušit samu sebe. Převzetí moci je jen přechodná fáze, a pak to stavění nové společnosti se už bude provádět takovým způsobem, aby jakýkoli stát byl zbytečný. A tudíž když nebude stát, nebude ani diktatura.

16:30 Tedy, je to rozpor nikoli logický, jak by vypadalo, nýbrž je to rozestřeno jaksi do dějin. První etapa je, že dělnická třída zvítězí, převeze moc a ustaví diktaturu většiny nad menšinou. A když takto upevní svou moc, postupně bude likvidovat donucovací stránku státu a ze státu zbydou jenom ty správné struktury.

Z publika: Vytvoří se jiný stát výrobních prostředků, protože se vlastnictví výrobních prostředků univerzalizuje, vznikne tak univerzální třída. Třída je definována vlastnictvím výrobních prostředků.

17:58 Ano, je to tak. Třída je definována vztahem k výrobním prostředkům.

Z publika: Ideologie by se dala dobře zkoumat na modelu bludu. Je to cosi velice podobného. Je to přirozené lidské onemocnění, dejme tomu schizofrenie, kde se blud projevuje jako jakási ideologie. Na tom modelu se dá sledovat spousta věcí. Třeba funkčnost. Významuplnost bludu, toho živého. Můj dojem byl, když jsem se setkával se schizofreniky, člověk si s někým sedne a začne se s ním bavit, začne mluvit o čemkoliv, a ten schizofrenik začne mluvit právě o tom svém bludu. To je pro něj to podstatné. A jak ten přenos vzniká, to je také důležité. Ideologie nevznikne jen nahromaděním nějakých poznatků. Schizofrenik nebo paranoik uvidí nějakou díрку ve zdi, aha, paprsky. A to si může říct naprosto každý, tím ještě blud nevznikne. Ten vznikne až zvláštním převrácením myslí, jakási metanoia, psychiatři tomu říkají aha-zážitek. Člověk si toho běžně nevšimá a hned to zase potlačí, ale schizofrenik si najednou řekne „aha!“ a v tom okamžiku je ztracen. V tom okamžiku je to celý systém, do kterého je zapleten, který proti němu bojuje. Myslím, že je to velice vhodný model. Zabývali se tím už psychiatři a psychologové. Zkoumali psychotogenní společnost. Vznik ideologie se vším všudy. Blud by byl jistě vhodný ke zkoumání.

19:57 Jistě jo. Ovšem jsem přesvědčen, že to není cesta, na které by bylo možno vyložit podstatu ideologie. Ideologie v sobě má jakousi zvláštní racionalitu, zvrácenou racionalitu, zvrácenou logiku, a tu z takových psychických deviací nemůžete odvodit.

Z publika: Tu má ale schizofrenik taky, tuhle logiku.

No dobře. Ale podívejte se, asi takhle. Taková deviace, třeba jak jste říkal ty paprsky, to je spíš paranoia, že? Takový člověk buď si hypostazuje nepřátele tak nějak anonymně, anebo to přímo soustředí do jedné osoby nebo do několika osob. Takový člověk je přesvědčen, že třeba jeho soused nebo nějaký příbuzný nebo v zaměstnání šéf nebo naopak podřízený, že nedělá nic jiného, než že vymýšlí komploty, vymýšlí všelijaké věci, aby ho zničil. Vy to můžete popsat. Můžete ukázat, jakou to má logiku, jakousi vnitřní, že on třeba vůči všem lidem se chová normálně, a vůči tomu jednomu nebo těm několika málo se chová deviovaně. Ale nemůžete ukázat, čemu reálnému to odpovídá. Nemůžete ukázat, co je nosnou silou téhle deviace, toho deviovaného myšlení. To prostě musíte vzít jako fakt. Kdežto u ideologie, tam se právě... Ideologie vypadá zvnějška jako taková deviace. Jenomže to je jen první přiblížení zvnějška. Ale to vlastní zkoumání, vlastní odhalení ideologie nespočívá v tom, že to ukážete jako blud. Nýbrž že to ukážete jako účelný blud. Jako něco, co jakýmsi zvláštním pokřiveným způsobem odpovídá skutečnosti. Něco, co je živeno určitými společenskými vztahy. Tohle nikdy se vám nepodaří u schizofrenie nebo u paranoie dokázat. Něco jiného je to u nějakých takových deviací jiného typu. Kdy léčení spočívá v tom, že přimějete pacienta, aby verbalizoval nějaké své skryté myšlenky, které nepouští do svého vědomí, které jsou pod prahem vědomí, to je něco jiného. Ale fakticky, když někdo podezírá, že mu jde po krku ten a ten člověk, z psychiatrického hlediska to maximálně můžete vzít na vědomí, že zrovna tenhle člověk to je atd., kdežto u ideologie můžete odhalit, jaký konkrétní zájem je krytý - jednak je živený, a zároveň skrytý, aby nebyl nápadný - tou ideologií. Tam to má takovýto takřka utilitární charakter. Který lze odhalit. A to je logika jiného typu než logika deviovaného myšlení. Tohle je logika naprosto normální. Jenomže se pracuje na různých rovinách myšlení. Nevím, jestli to říkám dost přesvědčivě.

25:15 Stejně tak jako psychologicky nelze založit logiku, psychologicky nebo psychiatricky nelze vyložit ideologičnost. Vyložíte jen jednu její složku. Totiž tu její bludnost. Tu její falešnost. Tu mylnost. Ale proč se to stane ideologií, proč se to stane masovou ideologií, proč to ovládne dav, proč to celá široká skupina, vrstva společnosti sdílí, to prostě nemůžete objasnit. A naopak socio-psychologicky nebo sociologicky to je perfektně vyložitelné.

Z publika: Takové analogie dělali právě sociologové, je to studie...

To je možné, já to neznám. Ale jak to vyložíte, takového paranoika? Jak to vyložíte?

Z publika: U paranoika je za tím vždycky účel. Je to vždycky vzorec chování, to se dá naprogramovat.

Jaký je účel, že hledá nepřátele kolem sebe?

Z publika: Lidé se bojí...

No to se všichni bojí? Proč se zrovna bojí tento člověk? Proč to není masová záležitost?

Z publika: V tom je tedy ten základní rozdíl: jak dalece za to člověk může, a jak dalece za to nemůže. Jak dalece je v tom vina a vědomé přiklonění se k něčemu, a jak dalece je to pouhá nemoc. V tom bude asi třeba rozlišit.

No počkejte. „Laissez faire, laissez passer“ je jednou ze základních složek buržoazní ideologie. Co tam můžete na tom ukázat? Že se bojí nebo... Je to základ liberalismu. Nechte žít, nechte všechno, ať běží svou cestou, a ono to dopadne dobře. Neinterventovat. Každý ať dělá, co umí, a ono to klapne. Předpoklad liberalismu. Který naprosto zkrachoval, protože my naopak dnes víme, že pokud si nedáme moc práce a nevložíme do toho moc energie, tak společnost se rozloží. Ta neběží sama. Musíme pracovat na tom, abychom společnost udrželi jakž takž v běhu. Jak to na tomhle ukážete? Čeho se báli lidé, kteří tohle drží? A jak to že zrovna se báli určité společenské vrstvy? Proč se nebáli té druhé?

28:32 Z publika: To se dá obrátit i zpátky. Ale jestliže je to skutečně nemoc... Jestliže je to jakási síla, cosi normálního, nějakým způsobem se společnost roz..., tak proč to nezkoumat stejně jako toho jednoho člověka, schizofrenního, nemocného? Jako skutečnost, přírodní fakt, do kterého vědomí vlastně nezasahuje. Proč to zkoumat takhle?

Ale jo, je to možno zkoumat. Ve chvíli, kdy to přestanete považovat za jednu z metod a budete říkat, že vlastně to není nic jiného než jenom kolektivní duševní nemoc... O tohle jde. Samozřejmě můžete zkoumat fyziologicky. Ale jsem zvědav, kam dojdete. Jde to, proč ne. Proč byste nemohl bláznů zkoumat tak, že zjišťujete, jaké mají humorální složení nebo to. Můžete, jenomže to k ničemu nepovede. Když budete jako přírodní fakt zkoumat sociální fakt, tak máte taky blud.

29:47 Z publika: Mně jde ale o druhou stránku, stránku gnozeologickou, která, myslím si, je právě analogická. Přístup člověka k ideologii a jakýsi pochod poznání paranoika, tam je určitá analogie, kterou stojí za to zkoumat.

Víte, já nevím, možná, že něco podobného tam je. Ale já si myslím, že daleko důležitější jsou ty rozdíly. Poněvadž to jsou normální lidé, kteří se svěří nějaké ideologii.

Z publika: To je otázka.

No ne, jestli je někdo normální nebo nenormální...

Z publika: Otázka je, co je to normální...

No tak ale, to potom utečeme od problému. Samozřejmě jsou to otázky. Rozumíte, jestliže normalitu definujete frekvencí... Nevím, jak byste vy ji mohl definovat jinak ze svého psychiatrického hlediska, než jako v Gaussově křivce to, co je uprostřed. Kterých je nejvíc. (Smích v publiku.) Já nemyslím vás osobně, ale teď zastáváte určité stanovisko, jak by se na to dalo jít. A já říkám, jak by to z tohoto stanoviska šlo jinak, než ten střed Gaussovy křivky, že.

Čili normální je to, co je nejfrekventovanější. Většina lidí jsou normální. Ty okraje jsou nenormální. - No tak za těchto okolností je ideologie něco, co vládne právě v té normalitě.

Z publika: Pak jde o ten obsah a samozřejmě nemůžu hledat analogii; obsah bludu a obsah ideologie nemají nic společného.

Právě. Tohle si právě myslím.

Z publika: Ale já jsem teď myslel na to, jak se to ve společnosti děje. Že tady platí jakési obecné zákonitosti, zvnějšku pozorovatelné, v dějinách znovu opakované, a ty mohu zkoumat. Obsah, ten je jen teď, ten se děje teď tady. Ten se dá v naší situaci ad hoc vyřešit, aby se s tím hnulo. Ale jak je to v dějinách, to můžu zkoumat...

31:56 No jo, ale vždyť ty psychické deviace, kterými se psychiatr zabývá, se přece právě vymykají té zákonitosti. Tam je právě porucha. To jsou výjimky.

Z publika: U psychických poruch, u schizofrenie, je zajímavé, že to není docela obyčejný přírodní fakt. Nelze to považovat za jakýkoli jiný přírodní fakt, který zkoumáme v přírodních vědách, protože tam se skutečně prolíná otázka gnozeologická a třeba i ta fyziologická. To nelze považovat za běžný přírodní fakt.

Ano, všechno, co se týká člověka v celku, tak...

Z publika: Je to skutečně otázka poznání a jakési deviace v poznání. I z tohoto aspektu by to bylo možné zkoumat. Je to otázka logiky, jak chápat logiku. On [nemocný] má svou logiku. Já to neříkám proto, že by veškerá ideologie byla schizofrenie, jenom jako model, na kterém by se leccos mohlo ukázat.

To jistě, ano, ano. Přiznávám, že někdy tyto psychiatrické nebo psychologické pojmy jsou docela vhodné, ale je třeba pamatovat, že to je metafora. Že to není, jak říkají Francouzi, *comparaison n'est pas raison*, že přirovnání ještě není zdůvodnění. Tedy nějaké analogie tam můžeme najít, ale vlastní struktury, ten aparát nebo mechanismus je podstatně odlišný, mně se zdá. Poněvadž zatímco ideologie proniká centrálně do společnosti, psychické deviace zůstávají na okraji. Už to je základní rozdíl. Tady se to nedá srovnávat. Psychické deviace jsou na koncích Gaussovy křivky, na jednom nebo na druhém konci. Kdežto ideologie se prostě přeženou přes tu špičku.

34:34 Nebo třeba mýtus. Když zachvátila v helénismu gnóze nebo jiné mýty řeckou a římskou společnost, propadli tomu všichni. Člověk úplně žasne, že se to přes tu společnost převalilo jako povodeň. To je úplně něco jiného. Je to takřka, jako kdyby ta psychická deviace měla nějakou takovou epidemickou formu. Zachvátí jako infekce. A to právě není ten případ.

Z publika: Prozkoumat nějakou analogii biologického jevu, paranoie a schizofrenie na společnost zasaženou masovou ideologií...

To individuum že by byla společnost?

Z publika: Jako individuum je zasaženo paranoiou nebo schizofrenií, společnost je zasažena ideologií...

Z publika: To jsou jakési poznávací mechanismy, které mají fyziologickou a logickou stránku. Aby mě zajímaly. Proto bych hledal tu analogii.

Vyzkoušet se může. Ale já jsem hluboce přesvědčen, že deviace ideologické vůbec žádnou fyziologickou složku nemají.

Z publika: Sociologickou...

No a to je právě dost velký rozdíl. Právě tam je rozdíl mezi přírodním a...

Z publika: Když jsi začal hovořit o mýtu... V ideologii je nějaká chyba, omyl, který je účelný. V které rovině reflexe je ten omyl? Je účelný, ale nemusí být reflektovaný. Nebo spíš není reflektovaný. Tím, kdo tu ideologii vytváří. Je účelný, ale není ani na třetí, ani na druhé, ani na první rovině reflexe.

37:11 No tak to ne! To bys to podehnal. Ideologie je záležitost vědomí, a protože je to záležitost lidského vědomí, psí ideologie neexistuje - a tam ta první rovina reflexe je, jsme si říkali, připustili -, tak to přinejmenším musí být ta druhá rovina. A já jsem přesvědčen, že ovšem na tom by se ta ideologie moc nevyživila, že ideologie začíná mít svou pravou podobu a svou virulenci teprve když dosáhne třetí úrovně.

Z publika: Bylo by ale velmi snadné odhalit účelný objekt, kdyby byl takto uchopitelný ve třetí rovině. Mně se zdá, že tam právě fušuje něco pod prahem vědomí. Ze začátku jsem se domníval, že asi tak přeskakuje něco z mýtu.

No, je jistá podoba mezi mýtem a ideologií. Ale jenom podoba a vzdálená. Jistá obdoba je v tom, že reflexe je jim nepřitelem. Jak mýtus, tak ideologie se brání dalším reflexím. Ale na rozdíl od toho, že mýtus žije jenom, to jsme si říkali minule, z takových záblesků reflexe, čili bez reflexe nemůže být. Naproti tomu ideologie, ta nejvážnější podoba ideologie je zideologizovaná reflexe. Je to falešná reflexe. Což jsem se pokusil ukázat jednak na Feuerbachovi minule, a jednak dnes znova. Vlastní nebezpečnost ideologie je, že to je zideologizovaná reflexe. Že tady se provádí reflexe, a provádí se vadně. Jenom jedním z aspektů té vadnosti je, že se brání dalším rovinám reflexe. A to ideologii spojuje s mýtem. Ten se také brání.

Z publika: To, že je to vadná reflexe, jsme odsunuli, protože jsme ukázali na to, že tato vadná reflexe má nějaké ideologické pozadí, z kterého je možná vadná reflexe. A to pozadí by mohlo být něco, co by bylo něco pod prahem vědomí. A spojovalo by to s mýtem, který žije ze záblesků vědomí. Téměř pod reflexí.

40:54 No já nevím. Já bych... Pravda je, že v literatuře jsou o tom spory. Velmi často se nedělá dost velký rozdíl mezi nevědomím a mezi sférou nepředmětných konotací. A díky této záměně, konfúzi, se pak může zdát, že když není něco vyřčeno, tak je to pod prahem vědomí, je to v nevědomí, zatlačeno do nevědomí, nebo do podvědomí. To ovšem vyvrátit je velmi snadné. Už na tom příkladu, který vždycky a stereotypně uvádím o tom muži, který jde ráno do práce. To, že říká, kolik je stupňů, se vůbec nedá interpretovat, že by měl nějaké vnitřní „hemungy“ mluvit o tom, jaký si má vzít kabát. Tedy pokusit se to psychoanalyzovat tak, jak to dělá třeba Freud, tady by to těžko šlo navléct na sexus, i když kdo ví, ale prostě jako Jung to dělá, ten nepracuje tolik se sexem, a přesto ta struktura tam zůstává zachována... Mně se zdá, že tady to není proto, že by to tomu muži bylo žinantní, mluvit o kabátu, a radši by mluvil o stupnici Celsia. Že by to byl nějaký chybný úkon. To není tak. Prostě on je trochu cvok, on má takové mužské zatížení, že nemluví k věci, nýbrž že používá vědeckého aparátu. Ale já mám dojem, že to není proto, že by otázku kabátu nějak zatlačoval do podvědomí. Já bych řekl, že když důkladně rozlišíme tyhle dvě věci, ta otázka se vyjasní. Ideologie může, ale nemusí být vázaná na nějaké takové

potlačené obsahy vědomí. Neuvažoval jsem o tom, ale je možné, že třeba kalvínský puritanismus, že by bylo možno nějak takhle vyložit. Ale mně se zdá, že těžko, protože to je tak... Ta společnost se nechala tak proniknout tím puritanismem, třeba když čtete [skrutej petrs]...

Strana 2

[C:\Resilio\ALH\Archiv\Audiokazety\01 Bytové semináře\1980-1981\1981-03-30 \[Ideologie jako falešné vědomí\] II\2.flac](#)

00:00 Celá ta společnost je taková nemravná v prolhanosti svého vztahu, v pokrytectví atd., ale je zvláštní, že to zachvátí prakticky všechny až na malé výjimky. A ty výjimky se z toho ještě vymknou díky tomu, že jsou k tomu vnějšně dokopané. Kdyby nebyly vnějšně dokopané, radši by se přizpůsobily taky. To nelze vyložit z nějakého takového... Jistě se tam nějaké vytěšňované obsahy dají najít. Jenomže proč jsou vytěšňovány, to je důsledek tlaku té ideologie. A ta ideologie se nedá naopak vyložit z vytěšňování, z mechanismu toho vytěšňování.

01:30 Mně se zdá, že je třeba možné, že se dostane do vynikajícího postavení, do přední funkce člověk deviovaný. Skutečně psychiatrický případ. A potom, když nějaký duchovní ve Spojených státech, jak tam prostě dal dohromady lidi, co se odstěhovali, sebrali nějaké velké svoje majetky, prodali je a já nevím co a odstěhovali se někam do džungle nebo co, a potom, jak byl ten strašlivý průšvih, jak potom se tam všichni zasebevraždili, a pokud někdo nechtěl, tak ho zavraždili... Je nepochybné, že tam fungoval ten duchovní, eventuelně několik lidí kolem něj, jako psychiatrické případy. To je naprosto evidentní. Ale že tolik lidí na to vešlo, že už se jim to nelíbilo, ale nějak nenašli cestu z toho ven a na konci už byli naprosto nešťastní, to je plod ideologie. To není jejich vnitřní deviovanost, nýbrž to už je společenská situovanost, která je do toho natlačí. A tahle blbost se stala ideologií. Důraz bych kladl na to, že sociální aspekty se nedají jednoznačně odvodit, vysvětlit, nějakými psychickými deviacemi jednotlivců. Že je to věc... Chtít to takhle udělat je totéž jako chtít studiem atomů odhalit podstatu živé hmoty.

Z publika: Zajímalo by mě, jak se jeden každý z nás, jeden člověk, může bránit, vyrovnat s nějakou ideologií, která na něj doléhá. Protože co my můžeme dělat? Nemůžeme předělat ideologii nebo vymyslet novou, a že to tím teď rozčísíme. Všichni jsme v situaci, že se s tím musíme nějak vyrovnat. Čili je to pro nás otázka gnozeologická. Jak s tím naložit. Jak ideologie vůbec vzniká a jak s ní pak naložit. To je pro mě problém i pro spoustu lidí okolo. To je v pozadí toho, proč se tady tážu třeba já.

04:43 Ano. Tady je laciná odpověď snadná. Drahá odpověď je nesnadná. Ta laciná odpověď je v tom. Jestliže se potřebuju bránit vůči něčemu, co se velice brání samo proti něčemu dalšímu, tak základní taktickou poučkou je, že se musím spojit s tím, v čem to, proti čemu se bráním, vidí své ohrožení. No a jestliže se ideologie brání vůči dalším reflexím, vyšším rovinám reflexí, znamená to, že se musím důvěrně sbratřit s vyššími rovinami reflexe. A po mém soudu jedinou cestou, jak se bránit ideologiím, je, získat úplnou rutinu v odhalování ideologií, ideologického charakteru z vyšších rovin reflexe.

Z publika: Aby se ale z té reflexe nestala ideologická rutina...

05:59 To je sice nebezpečí, jestliže bychom tu svou reflexi vyňali a už ji dál nezkoumali. Jenomže to už jsme taky zreflektovali. Různé kritické... Marxismus začal jako kritické myšlení. Když si čtete Marxovy texty třeba o nové pruské cenzurní reflexi, tak je to majstrštyk kritické práce. Celý problém tedy je, tuhle kritickou reflexi obrátit tím nejostřejším ostřím také proti tomu, co děláme. A to přece je podstata reflexe. Každá reflexe může být reflektována. Záleží jen na nás, být otevření vůči tomu, zreflektovat to, co děláme. Čili když si tohle dáme do druhé zásady... První zásada je, že když se chceme bránit proti ideologiím, musíme získat přímo rutinu v kritickém přístupu k ideologiím. Druhá zásada, tuto rutinu kritického přístupu musíme vždycky aplikovat také na svůj vlastní kritický přístup. Možná bychom našli ještě nějaké zásady a uděláme desatero.

07:31 Z publika: Chtěl bych se zeptat, nakolik se ideologie vztahuje k budoucnosti. Do jaké míry je možné ji charakterizovat jako perspektivu nebo program. A jestliže ano, jaký poměr to má k orientaci na budoucnost jako otevřenosti. Jako je třeba eschatologie atd. Respektive do jaké míry je to jev, který se vyskytl v křesťanské éře. Kdy se ustavila a rozšířila izraelská orientace na budoucnost. Nebo jestli je možné se na to podívat z tohoto hlediska.

Jistěže. Tak především o tom existuje slavná kniha, kterou jsem bohužel nečetl. Poněvadž vždycky, když jsem ji chtěl číst, nemohl jsem ji sehnat, a pak jsem zase na to zapomněl, protože jsem sháněl jiné. Takže kdybyste někdo o ní věděl, tak budu celý nadšený, a zároveň si to připomínám a musím si to hned zapsat, až budeme mít příležitost žádat, co bychom chtěli, tak to tam napíšu. Totiž to je Karl Mannheim, *Ideologie und Utopie*. To je kniha přeslavná. A k ní se vrací všichni takoví ti popularizující autoři, kteří se pokoušejí shazovat, udělat z toho... Já bych rád věděl, kolik ideologie je už v tom Mannheimovi. To bych musel přečíst, že. A kolik do toho... Nakolik je to práce těch popularizátorů, kteří to ideologizují.

09:27 Totiž jistě jste se setkali s tím, že velmi často je jako nepřípustná ideologie odsuzováno všechno poukazování k budoucnosti. Na první pohled je to takové přesvědčivé a všichni jsou vůči tomu otevření. Tj. známe co to je, když s velikánskou pompou se zahájí a vyhlásí, že se zahájilo, a ohlásí se, že za 15 let bude moře nebo obrácená řeka tam a tam, a že se na tom udělalo první kopnutí nebo se položil první kámen. A jaké víno si budou potom... A co všechno se změní a jaké obrovské zisky z toho budou atd. A pak po těch 15 letech, oni na to všichni lidi zapomenou, ale když si to náhodou někdo poznamená do svého nějakého seznamu na rok ten a ten a čeká, kdy to, tak ono už vůbec nikdy k tomu nedojde, že by se řeklo, jestli vůbec to je hotové, zadruhé jestli vůbec to přineslo ty výsledky, které se očekávaly atd. Tohle hovoření o budoucnosti, jehož jediným cílem je odvádět pozornost od přítomnosti, je typická ideologie. No jo, ale může se s tímhle smést se stolu každé poukazování k budoucnosti? To je tedy každopádně problém.

11:23 Problém, jestli každá životní orientace, nejenom myšlenková, každá životní orientace, která relativizuje přítomnost, nebere přítomnost s poslední vážností a poměruje přítomnost i minulost budoucností, a skládá svou naději do budoucnosti; jestli každá taková životní orientace je živená ideologicky. Je ideologicky orientovaná. To je veliký problém, a já jsem přesvědčen, a samozřejmě z toho, co říkám, to všichni víte a nemusím to ani zdůrazňovat, jsem přesvědčen, že nikoliv. Že tedy existuje takový vztah k budoucnosti, který je naopak protiideologický. Myslím, že to také spadá do jiných kontextů a že se

k tomu ještě budeme moci vracet, ale kupříkladu: Jestliže si uvědomíme, že když kritizujeme různé ideologie, že to děláme určitým myšlenkovým aparátem, určitým myšlenkovým postupem, který není nijak automaticky chráněn před tím, aby upadl sám do ideologizace, a jestliže na základě tohoto uvědomění si dáme závazek, že vždycky, když provedeme takovou kritiku nějaké ideologie, že potom vezmeme ten aparát a obrátíme ho proti té své kritice, jestli tam náhodou také není ideologie, no to je vlastně důvěra v budoucnost. My tady spoléháme na něco, co nemáme v ruce, co není tady, a vlastně do budoucnosti odkládáme - když kritizujeme nějakou ideologii -, že si potom, až to provedeme, zkritizujeme stejným způsobem taky to, co jsme tady při té kritice provedli. Samozřejmě to můžeme odložit a nikdy se k tomu nedostat. Ale můžeme se k tomu taky opravdu dostat. My to pak opravdu můžeme přinést na pořad dne. To není předem jasné, že to je úhyb, že to je podvod, že to je nějaká ideologizace. A jestliže tedy do budoucnosti odložíme takovou kontrolu, tak vlastně důvěřujeme, že v budoucnosti taková kontrola bude možná a že když se řádně otevřeme, je v zásadě možné rozpoznat i svou vlastní pochybenost, i to, jak jsme sami ve svém nitru v postupu svého myšlení ideologií nakaženi. Tady vlastně spoléháme na budoucnost, že v ní se to ukáže.

15:00 Tohle je příklad, který svědčí o tom, že je možno složit naději do budoucnosti, aniž bychom odváděli pozornost od přítomnosti a aniž bychom tedy poukaz k budoucnosti používali jako zástěrky, která má zakrýt přítomnost. A jistě i v jiných případech je to tak možné. Čili mně se zdá, že tam je potřeba rozlišovat, ovšem to rozlišení mezi ideologickým zavěšením, ideologickou orientací na budoucnost, a neideologickou orientací na budoucnost je nesnadné. A to z toho důvodu, že rozlišení takové opravdu vážné a nebezpečné ideologie od neideologie je právě těžké. A vyžaduje ustavičně nový... Totiž musíte si uvědomit - a mimochodem je to doklad toho, co jsem říkal předtím, proti Honzovi Kropíkovi, že ideologie pracuje s reflexí. No totiž kdyby nepracovala s reflexí, ten řádný, neideologický, pravdivý myšlenkový přístup by se velmi lehko balastu ideologičnosti zbavil, protože by prostě jen vylezl o nějaké to patro výš a už to měl všecko to... Honza myslel, že tu odolnost ideologie založí v tom, že ona má nějaké ty podzemní zdroje. Ale ono to tak není. Ideologie je odolná proto, že je schopna napodobovat ten správný přístup, napodobovat pravdu, i tím, že furt leze výš a výš, na další a další reflexe.

17:00 Takže ideologie se vyvíjí. Rozvíjí se. A je schopna se zkvalitňovat. A využívat i těch vyšších a vyšších rovin reflexe. Ideologie je dokonce schopna předstírat, že reflektuje, i tam, kde se vlastně proti reflexi brání.

Z publika: Jak ale tu reflexi provádět. Na příkladu schizofreniků, skutečně se stalo, že se podařilo přinutit schizofrenní lidi k reflexi. Že nahlédli, že to, co znají, to poznání, že je ve skutečnosti bludem. A to byl pro ně skutečně výjimečný okamžik. A zdroj nesnesitelné hrůzy. Nakonec se radši vrátili zpátky k tomu bludu, než aby žili v pravdě a v té hrůze. Ta hrůza je pro člověka nesnesitelná. Tady je jakýsi prvek, přes který ani reflexe nemůže. Tady to reflexe nezvládá. Ale co s tím? To je ten problém. V tom my jsme, s reflexí. Když si na to člověk sedne a pokud není blbej, něco vymyslí, že. Ale co s tou hrůzou? Co s tím, když už nemůže dál?

18:18 Podívejte se, tohle je vážná věc. Mnohem vážnější než srovnávání, které jste navrhoval předtím. A to z toho důvodu, že... Tak především fór. Můžete

přimět k reflexi různé lidi různým způsobem. Je známý fór, já ho jenom připomenu, jak je psychicky narušený nemocný člověk léčen, jeho bludem je, že je žízala. A když ho vyléčí, přivedli ho k reflexi, a on nahlédl, že není žízala, nýbrž že je člověk. No a pustí ho z kriminálu, on se vrátí s řevem... no, znáte to, všichni... (smích) a jeho argument je: „No jo, já to vím, ale jestli to ví ten kos!“

19:42 Tam je ukázáno... To je hluboký vtip! To když se analyzuje, to je takřka židovský vtip. To jsou vůbec nejlepší vtipy na světě, že, a je tam vše. Celý svět, celé dějiny, celý člověk a všechno to tam... Takřka mýtus – jak o něm Patočka říkal: smyslem nevyčerpatelný. Židovské vtipy jsou smyslem nevyčerpatelné. Tohle je blízko tomu. To je hluboký vtip, který posouvá... To takové jednoduché konstatování, že jaksi přivedeme někoho k reflexi... Tady vlastně ten pacient, kdyby to byla realita, tak ten pacient byl vytrénován k předstírání reflexe. Ale fakticky on nic nenahlédl. On vzal pouze na vědomí, že mezi lidmi klidně může předstírat, že je člověk. Jenomže to je všechno jen konvence. Až potká toho kosa, toho nikdo nepoučil. Kdežto on už je poučen. A teď co to znamená, přivést nemocného člověka k tomu, aby to opravdu nahlédl? Mně to není jasné. Co vlastně to bylo, to nahlédnutí. Já si pamatuju, že jedna z blízkých osob byla postižena takovou těžkou depresí a bylo to něco, nějaké deviace to byly asi těžší, a výroky té osoby se vždy znovu vracely k otázce: „Co budeme dělat? Co s námi bude?“ A to v situacích, kdy nikdo nemohl nahlédnout, oč vlastně jde. Musím říct, že setkání s tímto případem mě dost stimulovalo v úvahách o té orientaci do budoucnosti.

22:43 Možná že opravdu je v člověku nějaká archaická vrstva, jako máme appendix, tak máme ještě nějakou hrozně do hloubky potlačenou hrůzu z budoucnosti. A že v určitých případech, kdy jsme nějak fyzicky a zejména duševně oslabeni, kdy jsme u konce se svými silami, a jen za určitých okolností – někdo je u konce se svými silami a nestane se mu to. Čili na čem to závisí, nechci teď – nechci to převádět jen na nějaké oslabení. Ale prostě nějaká chvíle, kdy najednou ztratíme svou běžnou, normální orientaci moderního evropského člověka, kterému už je samozřejmostí, ta orientace do budoucnosti, a kdy nás najednou zalije, zachvátí takový děs z budoucnosti. Já nevím, co to je, bylo by potřeba... Já teď na to nedovedu odpovědět... Možná, že to je tenhle děs, možná že ten děs je z něčeho jiného než z budoucnosti... Já nevím, z čeho ten děs lidé mají. Ono je také rozdíl mezi strachem, který má svůj předmět, a úzkostí, která nemá předmět, jak to rozlišoval už Kierkegaard. Muselo by se to analyzovat. Je možné, že jsou nějaké roviny v člověku, v nějakých zasutých vrstvách, které mohou v mimořádných případech vyjít na povrch. A pak ovšem je to vážnější než jenom, že by se to dalo tak nějak vyložit, že je to nějaká chybná funkce nějaké žlázy a že to způsobuje děs. No, a když tam dodáme nějaké medikamenty, tak to zachráníme a děs je vylikvidovaný. Že to možná takhle není a že je to nějaký appendix nějakého toho mytického... mytické reziduum. Čert ví.

25:36 Pak ovšem tedy skutečně by to nešlo. Nešlo řešit na přírodovědecké rovině. Respektive nebylo by to řešení. Samozřejmě ty medikamenty můžeme každému člověku dát. A protože každý děs znamená jisté rozjitření, tak když dáme sedativum, už je to první způsob, jak toho člověka zbavit těchto „hloubek“, z nichž stoupá nervozita, deprese, děs nebo co. Nepředmětné děsy, to je možné, že. Já nevím, co bych k tomu víc řekl. Nevyznám se v tom, nikdy jsem se tím víc nezabýval. Jsem ochoten připustit, že něco takového tady je a že stavba naší osobnosti je velice složitá, jsou tam některé zasuté vrstvy, o kterých vůbec

nemáme ponětí. A to je také, co jsem říkal, že máme tendenci svou subjektivitu identifikovat se sebou, nebo sebe identifikovat se svou subjektivitou. A vlastně kromě subjektivity, resp. té lidské subjektivity, tj. toho našeho, tam jsou vrstvy v té subjektivitě, o kterých nemáme páru a které mohou fungovat.

27:21 Existují zážitky, ze kterých lidé žijí celý život. Zase vám řeknu příklad osobní, možná někteří jste to už slyšeli, tak mi promiňte. Já jsem onemocněl někdy v devětačtyřicátém na konci roku encefalitidou. Šílené bolesti hlavy a deprese z toho, že jsem vyřízen, že už nebudu už vůbec nejenom filosofii, ale vůbec pořádně ani myslet a tak. Děsné výpady paměti a takhle. Dost jsem byl deprimovaný, dost jsem byl z toho nešťastný. A šlo to ruku v ruce s naprostou ztrátou perspektivy, poněvadž jsem neměl v úmyslu předstírat, že jsem marxista, a teď bylo jasné, že tady ve filosofii budou moct pracovat jen marxisté. A v tom prvním setkání s tím, když člověk vsadí na jednu tu a děj se co, já budu dělat tohle. A najednou vám přijde taková zeď, naprosto neprůstředná, tak to taky tyhle deprese objektivně zhoršovalo. I subjektivně to vypadalo, že nebudu schopen. Čili naprostá taková bezvýchodnost. Musím říct, že jsem... Ty deprese byly poměrně silné, i když já celkem na to nejsem nějak stavěný, na ty deprese.

29:18 No a pak jsem jeden čas měl, je to srandička, tři dny za sebou stejný sen, z kterého jsem si ráno nic nepamatoval, ačkoli to bylo třikrát za sebou, tak jsem si nepamatoval, jak tedy v Bibli ten faraon. Nic jsem si nepamatoval, jen jsem byl ráno naplněn takovou naprostou jistotou, že to všechno jde all right. Nebo jak bych to řekl. Že to všechno dobře dopadne. Nebo... Jako kdybych mohl nahlédnout, jak to dopadne, a v důsledku toho nahlédnutí mně náhle bylo úplně jedno, jakými cestami k tomu dojde.

30:16 Tři dny za sebou totéž. Věděl jsem, že je to totéž, ale nikdy jsem si ráno nepamatoval, což není zvláštní, já si nikdy nepamatuju, takřka, o co šlo. Jenom ten živý dojem. Ale ten dojem byl tak mocný, že znamenal základní přelom v mé depresi a že mi to umožnilo se nějak spolehnout na to. I když nevím, jak to dopadne, tak se můžu klidně spolehnout. Vykládejte to, buď že to organismus z posledních sil vyvinul nějaký sen a teď si ho vsugeroval, vyslal ho do mozku, a ono to sice za moc nestálo, ale v tom spánku – to víte, jak to vypadá ve spánku, máte dojem, že jste objevili Ameriku, probudíte se, a pokud si ještě vzpomenete, tak ono to je úplná blbost. Ale některým se stalo, že se jim ve spánku zdálo, jak je řešení nějaké matematické rovnice, probudili se, napsali to a šli spát dál, a ráno to bylo dobře. Jsou různé takové pády. Ale jak to vyložíte?

31:42 Lékaři říkají: organismus sám si pomohl. Nebo duše si sama pomohla. Nebo: je to náhoda. Taková náhoda třikrát za sebou, že. Nebo: je to nějaké vnuknutí. Teď: je potřeba tomu věřit? Rozumíte, já jsem od přírody takový šťoura. Ničemu nevěřím. Všechno musím... Takový ten Tomáš, který musí strčit palec do té rány, aby věděl, jestli opravdu to je on, nebo není. Samozřejmě, že já jsem na to nesedl jako na lep, a neřekl jsem si, ha, to je sichr, teď se můžu odvážit do čehokoli, všechno vyhraju. A třeba sázet; všechno dobře dopadne. Mně to takhle nešlo. Ať jsem dělal, co jsem dělal, já jsem to takřka vytěsňoval ze svého vědomí, já jsem o tom dlouho nemluvil, ze svých blízkých jsem to nikomu neřekl. Dlouho jsem se o tom vůbec nezmiňoval. Měl jsem k tomu největší podezření. A přes to přese všechno, přes tu kritičnost a tu podezřívavost, když tak zpětně na to koukám, tak jsem v tom vlastně založil svou naději.

33:35 A zase. Nechme stranou, kde se vzal ten sen. Třikrát opakovaný. Chytil jsem se jako tonoucí stébla? Nic nebylo nikde, tak aspoň jsem dobřej. Dobrá psovi mucha. Je to tohleto? Já na to pochyboval. Ale fakticky to pracovalo. Dokonce jsem na tom vystavěl jakousi teorii. Po mnoha letech, poněvadž jsem tomu nevěřil. Pokusil jsem se to nějak teoretizovat, formulovat. Když jsem se hádal s Machovcem o to, co je víra. On tvrdil, že prostě když nevím... Strašně rád bych, aby byl na celém světě mír, tam píše, ale nevím, jestli bude mír, tak věřím. Kdybych to věděl, nemusel bych věřit. A já jsem tohle jeho pojetí kritizoval. Říkal jsem, že to je takové pojetí, kde přesně vím, co bych chtěl, nebo přesně vím, co je nejlepší, co je ideál, ale nevím, jestli ho dosáhneme. Kdežto skutečná křesťanská víra je naprostá jistota, ale nevím o čem. Nevím čeho. Já naprosto jistě, s naprostou jistotou skládám svou naději, ale nemám předmětně vymalované do čeho. Já jenom vím, že to bude dobré.

35:46 Když si to přečtete, kdybyste se k tomu vrátili, vyšlo to v *Tváři*, s Machovcem jsem si to tenkrát trochu [rozlil]... No on to přežil, ale byl trochu rozladěný, já jsem ho tam nazval diletantem. Ale k meritu potom nedošlo. Hájlil ho pak Tomin a já jsem na to zas znovu odpověděl, a pak nám skončila *Tvář*, takže už další diskuse nebyla možná. [„*Filosofie člověka?*“ (1965), ale zejména „*Odpověď Tominovi*“ (1965); pozn. red.] Ale já když to teď vidím, to jsem si uvědomil velmi pozdě, až před pár lety. Uvědomil jsem si, že jsem vlastně tady reflektoval a teoreticky vyložil ten svůj zážitek s tím snem. Já jsem nevěděl, jak to dopadne. Ale najednou jsem získal jakousi jistotu, že to dopadne dobře. To je obrovská věc! Je to možné, připouštím, že někdo naopak si třeba dnes může... Totiž to není vždycky. Já například v bdění, odpusťte, že jsem tak osobní, ale tady jsou vlastně takové dost osobní problémy, v tomhle. Ve stavu bdělém celý den já v těchto posledních dnech jsem naprosto klidný, pokud jde o Polsko. Mám dojem, že to jde dobře. (Smích.) A že nedojde k nejhoršímu. Usínám, a začnu být nervózní jak pes. Ráno se probudím nervózní, jako když už něco se strhlo, když jsou tady atd. (Smích.) Tak zase. Zapnu reflexi a vyložím sám sobě, jaká je situace, jaké je rozestavení sil, co tohle tam je... (Smích.) A zase jsem klidný celý den.

37:48 Já si dovedu představit, že je jakási rovina v lidské bytosti, v lidské duši nebo já nevím kde, která se trochu vymyká lidské kontrole, je zatlačená, když člověk uvažuje, tzn. když je zvyklý sám sebe ukecat, a ta rovina může být nějak schief, nebo dobře. Když je dobře, tak to funguje všude tam, kde člověk tak nějak jako vynechá, tak ho to podšprajcne. A když to zas je schief a je to vedle, v tom momentě, kdy mu něco vynechá, tak se hrouť. Čím to je, to já nevím. Ale možná, že to je tohle, co jste měl na mysli, když jste říkal, že oni se tak vyděsili, že se radši vrátili do toho svého bludu. Je to možné. Ovšem já jsem se tím nikdy nezabýval a kromě osobních zkušeností vám k tomu opravdu nemůžu nic říct. Celkem vzato jsem ale pro to, jestli to bude ostatní zajímat, tak jeden večer tomu věnujeme, uděláme kolokvium a každý řekne, co k tomu chytrého najde. A taky by bylo ovšem dobře nejenom vykecávat, co si člověk myslí, ale najít k tomu nějakou literaturu a myslím, že by to bylo dobré. Jsem pro to. Je to důležitá věc, i když asi je to těžké zmanipulovat. Víte, tak nějak mi nasugerovat, že to všechno dobře dopadne, já chci vidět, kdo by to dokázal. To snad opravdu jen ty tři sny. Ale kdo by mě mohl nějak ujistit?

39:58 Pro mě byl vždycky problém, když s takovou autoritou přišel prorok, nebo Ježíš sám, jak to čteme. Tak kdybych byl u toho, jestli bych to vůbec bral. Jestli...

Protože to je pěkné, když teď jsem křesťansky vychován a už vím, že je slušné to brát. No jo, ale kdybych teď někoho potkal a on teď začal vykládat nějaké takové divné věci, jestli já bych ho spíš nezařadil mezi ty psychicky deviované, než abych na něj dal. A teď, čím působí takový člověk? Chtěl bych, aby mi řekl argumenty. No jo, ale když se podíváme do evangelia, tam těch argumentů je po čertech málo. Je tam také působení tak nějak přímo. Prostě to padne na lidi atd. Já nevím, jak by na mě něco padlo. Ještě tak jediné, když by mi dali nějakou injekci. Tak že bych usnul třeba. Ale jináč... Ten problém je, že je možná nějaká komunikace mezi lidmi, kdy je možno sdílet určitou základní víru. Víra je, jak jsem přesvědčen, ta orientace do budoucnosti, kdy sice vím, že v budoucnosti se může stát cokoli, to víme všichni, to věděli i archaičtí lidé, myticky orientovaní do minulosti. Jenomže okolnost, že se v budoucnosti může stát cokoli, byla důvodem, proč se děsili. No a pro mě nebo pro nás dneska to, že může stát cokoli, je důvodem pro naději. Dokonce já chápu, že Ježíš říkal, že blahoslavení jsou ti, co hladovějí, žízní a jsou všelijak potlačeni a v nenávisti atd. No protože když se v budoucnosti může stát cokoli, většina těch možností je pro ně obrovská šance. Protože jsou na tom strašně špatně.

42:39 No tak my na tom zase nejsme tak nejhůř, ale dost poměrně špatně. Tak co můžeme v té budoucnosti ztratit? Můžeme jenom získat. Když je na tom člověk blbě, může čekat jenom zlepšení. No dobře. Ale to je takové racionalizované, že, není to to ono. Ten pravý motiv, proč doufat, proč být přesvědčen, ať se stane, co se stane, že nakonec to bude dobré, to je cosi takříkajíc iracionálního. A přesto fakticky to funguje právě skrze ratio, dokonce je to něco, co zakládá myšlení, co orientuje naše myšlení, co dělá, co zajišťuje, že naše myšlení má smysl, že se nerozplývá jenom v samých skepsích atd. Kde to je založeno? No budeme o tom taky ještě mluvit. Ale uvažte o tom. Prodiskutujte si to. Já mám dojem, že by bylo možné tomu věnovat jeden večer a prostě se tím probrat. I když není třeba velká šance, že bychom něco vyřešili. Ale probrat to.

Z publika (Petra?): Já bych k tomu chtěla říct ještě jednu věc. Když jsi říkal, že průměrný evropský občan je spolehnutý, orientovaný na budoucnost. Takže to není tak, že průměr a většina občanů by na ni orientovaná nebyla. Maximálně ale, že s tím pracují jako s jakýmsi osvětím té budoucnosti. Taková osvojená budoucnost. S budoucností to nemá nic společného. A právě proto, že například lidé, kteří mají děsy z budoucnosti, mohou najednou třeba prohlédnout, že je to jen taková zástěrka před tou budoucností a ta budoucnost je vyděsí, protože vlastně na tu budoucnost orientování nejsou. A lidí na budoucnost orientovaných je strašně málo.

Je to možné, ano. Já to myslel tak, že evropský člověk vzal ten povrch. Pravda je, a o tom jsme už taky mluvili, že je možno doložit ze starých textů, třeba z Gilgameše a jiných, je možno doložit, že...